

Klasik Osmanlı Eğitim Sisteminin İki Büyük Temsilcisi: Fatih ve Süleymaniye Medreseleri

Tuncay ZORLU*

FATİH ve Süleymaniye ile zirveye çıkan medreseler, hiç şüphesiz Osmanlı entelektüel hayatını yansıtan birincil kurumlardı. Hükümdarın birçok konuda görüşüne başvurduğu dînî otoritenin ve ilmiyenin başı olan Şeyhülislamı ve bürokraside yeni fethedilen toprakların kaydedilmesinde başat rol oynayan ve dolayısıyla toprak sisteminin işleyişini kontrol altında bulunduran Nişancıyı bünyesinden yetiştiren bu kurumlardı. Ayrıca, medreseler, fetih politikasının bir parçası olarak fethedilen topraklara kimlik kazandırmanın bir aracı, külliye içerisinde yer almaları ve diğer külliye unsurlarıyla işbölümü yapmaları açısından entegre bir eğitim-öğretim sisteminin tamamlayıcı bir bileşeni ve kent oluşumu için merkez alınan mekanlar olmaları yönüyle, şehir planlamasının başladığı nokta olmasının yanı sıra dikey/yatay hareketliliğe açık (meritokrasi/liyakata dayalı) parasız kurumlar olmaları yönüyle de toplumsal işlevler görmekteydiler. Bunlara ek olarak, medreseler, Osmanlı toplumunun dayandığı dört unsurun (erkân-ı erbaa: ilim ehli, savaşçılar, esnaf/tüccar/zanaatkârlar ve çiftçiler) en önemli bileşenlerinden biri olan ilmiye sınıfı vasıtasıyla yönetim felsefesini ve tercih edilen dînî görüşü/mezhebi tahkim eden, yeniden üreten, meşrulaştıran ve her seviyede yaygınlaştıran merkezlerdi.

Yukarıda belirtilen fonksiyonları, medreseleri hem faaliyet gösterdikleri dönemde hem de 3 Mart 1924'te çıkan Tevhîd-i Tedrîsât Kânunu ile kapatıldıkları dönemden sonra bilim çevreleri nazarında önemli bir akademik ilgi odağı haline getirmiştir.

Konumuz Fatih ve Süleymaniye medreselerindeki eğitim ile sınırlı olduğundan tanıtıma çalışacağımız kaynaklar da genelde bu kurumlardaki eğiti-

* Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü.

me doğrudan temas eden kaynaklar olacaktır. Bu bağlamda, sözkonusu kurumları mimârî olmaktan ziyade eğitim bağlamında ele alan çalışmalar dikkate alınacaktır.

Fatih Medreseleri

Medreselerin işleyişlerini düzenleyen temel metinler vakfiyeler olduğundan, Fatih Külliyesi ve Medreseleri hakkında en önemli kaynak hiç şüphesiz Fatih Vakfiyesidir. Önceleri Arapça, daha sonraları ise Türkçe olarak düzenlenen bu vakfiyenin günümüze kadar ulaşan on nüshası mevcuttur.¹

Fatih Külliyesi ile ilgili ilk kapsamlı akademik çalışma Fahri Unan tarafından yapılmıştır. 1993'te doktora tezi olarak hazırlanan ve 2003 yılında *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi* başlığıyla TTK yayınları arasından çıkan bu eser, Fatih Külliyesi'ni bir bütün olarak ele almakla beraber, buradaki eğitim anlayışı, yürütülen eğitim-öğretim faaliyetlerinin nitelikleri, eğitimin verimlilik/performans analizi, ilim adamı tipolojisi-eğitim ilişkisi gibi hususlar açısından analitik ve sorgulayıcı bir yaklaşım sergiler. Bu farklı yaklaşımı, yazarın aşağıdaki bir dizi münferit makale ve tebliğlerinden de anlamak mümkündür: "Medrese-Yöntem İlişkileri ve Osmanlı Medreselerinin İlmî Performansı Meselesi", VII. *Osmanlı Sempozyumu (Söğüt, Eylül 1992)*, Ankara, 1993, s. 13-23; "Osmanlı Medreselerinin İlmî Performansı Üzerine Bâzi Düşünceler", *Türk ve İslâm Dünyasında Bilim ve Teknoloji Sempozyumu (Tebliğ, 3-5 Haziran 1994)*, İstanbul: Kandilli Rasathanesi -bu tebliğ biraz daha genişletilerek *Türkiye Günlüğü*, Eylül-Ekim 1994, sy. 30, s. 49-57'de tekrar yayımlanmıştır;- "Osmanlı Medreselerinde Ulemânın Sosyal Tabanı ve Bunun İlmî Verim Üzerindeki Etkisi Üzerine Bâzi Düşünceler", XII. *Türk Tarih Kongresi Bildirileri (Ankara, 12-16 Eylül 1994)*, Ankara, 2000, c. III, s. 669-676. Ayr. bkz. *Türk Yurdu*, Ocak 1996, sy. 101, s. 15-19; "Bir Âlimin Hayat Hikâyesi ve Klasik Osmanlı Eğitim Sistemi Üzerine", *OTAM*, 1997, sy. 8, s. 365-391; "Official Ottoman Ideology and its Institutions in the XV and XVI. Centuries: Fatih Medresesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1997, sy. 29, s. 207-215; "Osmanlı Medreselerinde İlmî Verimi ve İlim Anlayışını Etkileyen Âmiller", *Türkiye Günlüğü*, Kasım-Aralık 1999, sy. 58, s. 95-105; "İstanbul'daki Selâtin Manzûmelerinin İlk Örneği: Fatih Külliyesi", III. *Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı (Yeniden Fetih ve Fatih)*'na sunulan tebliğ, İstanbul, 1998 (Yazının yayımlanmış şekli için bkz. *İstanbul'un Fethinin 550. Yılı Anı Kitabı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2004, s. 107-121); "İstanbul'un Fethi, Fatih Külliyesi ve İmparatorluk", *H. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi* [Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı], Ekim 1999, s. 83-91; "Osmanlılar-

¹ Fahri Unan, "Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi", Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 36-37.

da Medrese Eğitimi”, *Yeni Türkiye*, Ankara, 1999, c. V, s. 140-160; “The Ottoman Ulema: Their Understanding of Knowledge and Scholarly Contributions”, *The Turks 3, Ottomans*, H. Celal Güzel, C. Cem Oğuz ve Osman Karatay (eds.), Ankara, 2002, s. 841-850; *Türkler 11, Osmanlı*, s. 436-445; “Osmanlı Medrese Ulemâsı: İlim Anlayışı ve İlmî Verim”, *Koomduk İlimder Jurnalı/Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003, sy. 5, s. 14-33; “Medreseler ve Osmanlı Merkezi Yönetimi”, *Koomduk İlimder Jurnalı/Sosyal Bilimler Dergisi*, 2004, sy. 9 s. 1-7; “Fatih Külliyesi Dâruşşifâsı ve Tıp Öğretimi”, *Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan*, Samsun, 1993, s. 307-316; “Osmanlı Medreselerinde Din Eğitimi ve Öğretimi”, *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi Sempozyumu (4-6 Aralık 1998- İzmir)*, Ankara, 1999, s. 181-193. Tüm bu müteferrik yazılarının yanı sıra Fahri Unan’ın Osmanlı eğitim sistemini toparlayıcı bir başka çalışması daha vardır: “Osmanlı Medreselerinde Eğitim Üzerine Yapılmış Çalışmalara Dâir Bir Bibliyografya Denemesi”, *Dîvân İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2005, sy. 18, s. 79-114.

Unan bu son makalesinde, Cumhuriyet öncesi ve sonrası çalışmaları muhtevâ ve yaklaşım açısından ayırarak inceler. Cumhuriyet öncesinde medrese üzerine yapılan çalışmaların meseleye daha çok medreselerin ıslahı, eğitim-öğretim usullerinin ve programlarının iyileştirilmesi açısından bakmalarına karşın, Cumhuriyet sonrası çalışmaların meseleyi tarihî bir obje olarak görme eğiliminde olduklarına dikkatleri çeker. Hatta bu ikinci dönemde medreselerin bir süreliğine tarih objesi olarak bile ilgi odağı olmaktan çıktığına ve ancak 1939’dan sonra tekrar gündeme geldiğine temas eder.²

Fatih Medreselerindeki eğitimi müstakil olarak inceleyen çalışmalar oldukça azdır. En çok rastlanan yaklaşım, genel karakterli çalışmalar içerisinde bu kurumlara dair bilgilerin verilmesi şeklinde kendisini hissettirir. Cahid Baltacı’nın, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I-II; Osman Nuri Ergin’in *Türkiye Maarif Tarihi*; Şerâfettin Yalıtıkaya’nın “Tanzimattan Evvel ve Sonra Medreseler”, *Tanzimat I*; İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*; A. Hadi Adanalı’nın “Osmanlı Medreselerinde Tartışma Metodolojisi”, *(Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, İstanbul, 12-15 Nisan 1999)*, Hidayet Yavuz Nuhoğlu (der.), İstanbul, 2001, s. 35-44) gibi eserleri bu çerçevede değerlendirilebilir.

Ancak nâdir de olsalar müstakil sayılabilecek çalışmalar arasında şu eserler dikkat çekicidir: Muzaffer Gökman, *Fatih Medreseleri*, İstanbul: Ak-ün Matbaası, 1943; Süheyl Ünver, *Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul, 1946; *Fatih Devri İlim, Sanat ve İçtimâî Tekâmül Hamlelerine Umûmî Nazar*, İstanbul, 1953; *İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed*, İstanbul, 1953; Hüseyin Atay, “Fatih-Süleymâniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzetnâme-

2 Fahri Unan, “Osmanlı Medreselerinde Eğitim Üzerine Yapılmış Çalışmalara Dâir Bir Bibliyografya Denemesi”, *Dîvân İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2005, sy. 18, s. 79-114.

ler”, *Vakıflar Dergisi*, 1981, sy. 13, s. 171-236; Cahit Baltacı, “Fatih Devri İlim Hayatı ve Sahn-ı Seman Medreseleri”, *İstanbul Armağanı 1: Fetih ve Fatih*, Mustafa Armağan (haz.), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 237-252; Ekmeleddin İhsanoğlu, “Fatih Külliyesi Medreseleri Ne Değildi? Tarih Yazıcılığı Bakımından Tenkit ve Değerlendirme Denemesi”, *İstanbul Armağanı 1: Fetih ve Fatih*, Mustafa Armağan (haz.), İstanbul, 1995, s. 105-136 (E. İhsanoğlu’nun bu makalesinin başka bir çalışmasında tekrar yayınlandığını görüyoruz: *Büyük Cihad’dan Frenk Fodulluğuna*, İstanbul, 1996, s. 39-83).

Ayrıca Fatih Külliyesi dahilinde yapılan tıp eğitimiyle ilgili olarak yukarıda belirttiğimiz Fahri Unan’ın “Fatih Külliyesi Dâruşşifâsı ve Tıp Öğretimi”, (*Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan*, Samsun, 1993, s. 307-316) isimli çalışmasından başka Halim Baki Kunter’in “Fatih Dâruşşifâsı”, (*Diyanet Dergisi*, 1962, ay-ırması) çalışmasını ve iki tıp tarihçisi tarafından kaleme alınan iki makaleyi de zikretmek gerekir: Aykut Kazancıgil’in “Fatih Devri İlim Hayatı İçinde Tıp Eğitimi ve Tababet”, *İstanbul Armağanı 1: Fetih ve Fatih*, Mustafa Armağan (haz.), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 265-272 ve Ayten Altıntaş’ın “Fatih Dâruşşifâsı’nda Tıp Eğitimi Yapılıyor muydu?”, (*Tarih ve Toplum*, Mayıs 1997, c. XXVII, sy. 161, s. 35-39) isimli çalışmaları kayda değerdir.

Ekmeleddin İhsanoğlu’nun yukarıda zikredilen, “Fatih Külliyesi Medreseleri Ne Değildi? Tarih Yazıcılığı Bakımından Tenkit ve Değerlendirme Denemesi” isimli makalesi, Fatih Medreseleri konusunda yankı uyandıran çalışmalardan biri olarak karşımıza çıkıyor. Bu konuda yazılmış olan kaynakları tarih yazıcılığı (*historiography*) açısından eleştirel bir yaklaşımla analiz etmek üzere kaleme alındığı görülüyor. Makalede, Fatih devrine ve medreselerine ait olmayan mesnetsiz bazı rivayetlerin ve hususların o döneme ait gibi gösterilmesi ve bunların sürekli tekrarlanarak üzerlerine birtakım hükümlerin bina edilmesi gibi hususlar sıkı bir eleştiriye tabi tutuluyor. İhsanoğlu, adı geçen kaynakların büyük bir kısmının bilimsel inceleme yöntemlerinden yoksun olduğunu, bu durumun savunmacı ve yüceltici bir yaklaşımla kaleme alınan eserlerde kolaylıkla görülebildiğini belirtiyor. İhsanoğlu, ayrıca birbirinden çok farklı tarihsel bağlamı, eğitim anlayışı, felsefesi ve sistemleri olan medreseler ile modern üniversiteler arasında anakronik bir durum sergileyen ve kâbil-i kıyas olmayan paralellikler kurma çabalarına da ciddi eleştiriler getirerek, Fatih Medreselerinin kendisinden önceki eğitim geleneğinin bir devamı olarak kurulduğunu, ancak vakfiyede belirtilen dînî ilimlerin yanı sıra aklî ilimlerin de okutulmasının şart koşulmasıyla öncelilerden farklı bir yönünün olduğunu vurguluyor. Ayrıca bu medreselerin sayısı ve mimarî tarzlarının yegâneliği meselesini de tartışmaya açıyor. Anlamı belirsizleştiren büyük genellemelerden kaçınmak için bu çalış-

masını zaman itibariyle Fatih Medreselerinin kuruluş ve ilk aşamalarıyla ve konu açısından da teşkilatlanma ve eğitim düzeniyle (ders içeriklerini dışarıda bırakarak) sınırlandırarak değerlendirmeyi amaçladığını belirtiyor.

Süleymaniye Medreseleri

Fatih Medreseleri modeli üzerine inşa edilerek geliştirilen ve Osmanlı medrese geleneğinin zirvesi sayılan Süleymaniye Medreseleri hakkında yapılan müstakil çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Bu konudaki temel kaynağımız hiç şüphesiz Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından neşredilen *Süleymaniye Vakfiyesi*'dir (Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1962). Burada vakfın işleyişiyle ilgili tüm bilgileri bulmak mümkündür. Külliye'nin hangi amaçla kurulduğu, külliye içindeki birimler ve personel, bu kişilere verilecek yiyecekler, ödenekler, ders günleri gibi hususlar buradan kolayca takip edilebilir.

Süleymaniye Külliyesi ile ilgili olarak yapılan en kapsamlı akademik çalışma Yasin Yılmaz tarafından doktora tezi olarak hazırlanan "Kanunî Vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi" (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları, İslam Tarihi Anabilim Dalı, 2002) isimli çalışmadır. Eserin amacının belirtildiği ve kaynakların tanıtıldığı bir giriş bölümü ve beş ana bölümden oluşan çalışmanın Birinci Bölümü Kânûnî Vakfiyesi'ni metin, nüshalar, eksikler, muhteva, gelir-giderler, maaşlar gibi çeşitli yönleriyle tartışıyor. Süleymaniye Külliyesi başlığını taşıyan İkinci Bölüm külliye'nin kurulmasını gerektiren şartlar, külliye içindeki tüm binaların kuruluş ve inşaları gibi hususları inceliyor. Üçüncü Bölüm, külliye içerisindeki denetim ve yönetim mekanizmasını ele alıyor. Dolayısıyla külliye personeli ve hizmet alanları, külliye'nin yönetim ve denetim şekilleri ile tayin ve aziller konusu bu bölümde detaylı olarak inceleniyor. Bizi yakından ilgilendiren Dördüncü Bölüm ise külliye'deki eğitim ve öğretimi konu ediniyor. Burada dönemin ilmiye teşkilatından başlanılarak külliye içerisindeki eğitim-öğretim faaliyetleri üzerine yoğunlaşıyor. Süleymaniye Medreselerinin eğitim seviyesi, okutulan kitaplar, eğitim-öğretim kadrosu bu bölümün temelini oluşturuyor. Beşinci ve son bölüm külliye içerisindeki Tıp Medresesi, Dârüşşifâ ile sağlık ve sosyal hizmet tesislerine ayrılmış. Kısacası eser, Osmanlı'nın eğitimdeki zirvesi sayılan bir müesseseyi tüm yönleriyle, verilere dayalı olarak ortaya çıkarma açısından ciddi bir boşluğu doldurmaktadır.

Süleymaniye Dârü'l-hadîsi Süleymaniye Medreselerinin ihtisas eğitimine tahsis edilmiş en üst kurumudur. Ahmet Gül'ün *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dârü'l-Hadislerin Yeri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997) isimli çalışması bu kurumu çeşitli yönleriyle ortaya çıkarması bakımından oldukça önemlidir. Bu eser, aslında Osmanlı öncesinden başlayarak Osmanlıları da içine alan süreçte medreselerde okutulan hadis ve tefsir

derslerini ele alıyor. Sözkonusu derslerin verildiği medreselerin bir envanterini sunuyor. Konumuz itibariyle paye bakımından en üst düzey medrese kabul edilen Süleymaniye Dârü'l-hadisî'ni de inceliyor. Yazar, vakfiye doğrultusunda burada 15 öğrencinin bulunduğunu, kubbeli bir, kubbesiz 16 odasının olduğunu, müderrisine 50 akçe verildiğini (ancak vakfiye şartlarında olmamakla beraber ilk müderris Emîn Kösesi Yahyâ Çelebi'ye 100 akçe verildiğini) belirtir. Yazar ayrıca burada müderrislik yapmış olan 37 müderrisin isimlerini, kısa hayat hikayelerini ve eserlerini de verirken Osmanlı dârülhadislerinin sadece hadis ve tefsir ilimlerinin okutulmasına hasredildiğini, buralarda öğrenci olabilmek için genel medrese tahsilinin tamamlanmış olması gerektiğini, müderrislerin ise liyakatlarını kanıtlamış olmalarının şart olduğunu belirtiyor.

Süleymaniye Medreselerindeki eğitime hasredilmiş diğer çalışmalara baktarsak; Hüseyin Atay'ın "Fatih-Süleymâniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzetnâmeler" (*Vakıflar Dergisi*, 1981, sy. 13, s. 171-236) isimli çalışması da bu medreselerdeki eğitimi, ders programları, mezun olma ve dersi bir başkasına öğretme hakkını simgeleyen icâzetnâmeler açısından hem Fatih hem de Süleymâniye Medreseleri ölçeğinde karşılaştırmalı olarak ele alması yönüyle öncü bir çalışma konumunda bulunuyor.

Ayşe Zişan Furat'ın "XV. ve XVI. YY'larda Fatih ve Süleymaniye Medreseleri'nde Verilen Din Eğitiminin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi" (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2004); Gürbüz Akbulut'un "Osmanlı Medreselerinin Ders Programları ve Katip Çelebi'nin Bu Konudaki Düşünceleri" (Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2002); Mehmet Aydın'ın "Osmanlı Medreselerinde Tarih-i Edyân Dersleri" (*Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, İstanbul, 12-15 Nisan 1999*, Hidayet Yavuz Nuhoglu (der.), İstanbul: IRCICA, 2001, s. 169-174); Tahsin Özcan'ın "Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hizmetlerinin Finansmanı" (*Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, İstanbul, 12-15 Nisan 1999*, Hidayet Yavuz Nuhoglu (der.). İstanbul: IRCICA, 2001, s. 133-143) isimli tez ve makaleleri konu itibariyle Süleymaniye Medreselerindeki eğitimi ele almaktadırlar.

Süleymaniye Tıp Medresesi'nde Eğitim

Süleymâniye Külliyesi bünyesinde bulunan normal medreselerin ve Dârül-hadisî'in dışında Tıp Medresesi'nde de eğitim yapılıyordu. Buradaki tıp eğitimiyle ilgili en kapsamlı çalışma *Süleymaniye Tıp Medresesi* başlığı altında yüksek lisans tezi olarak Tuncay Zorlu tarafından kaleme alınmış ve daha sonra *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* dergisinin iki ayrı sayısında genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şekilde tekrar yayınlanmıştır.

Osmanlı tıbbı, 1556 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın kendi adına yaptırdığı külliye içinde inşa ettirdiği tıp medresesiyle formal bir eğitim müessesesine kavuşmuştur. XIII. yüzyılda Mustansırıyye Medresesi'nde başlayan tıp eğitimi geleneğinin bir uzantısı olarak kabul edilebilecek olan Süleymaniye Tıp Medresesi, daha önceki dâruşşifâlardan farklı olarak vakfiyesinde bir "tıp medresesi" olduğu belirtilen tek Osmanlı tıp medresesidir. Bu medresenin açılmasıyla dâruşşifâlar ile tıp medresesi bir işbölümüne gitmiş, dâruşşifâlar tıp ilminin pratiğiyle meşgul olurlarken, Süleymâniye Tıp Medresesi tıp eğitiminin teorik yönüyle ilgilenmeye başlamıştır. Sözkonusu medrese bu yönüyle bir zihniyet dönüşümünü de simgeler. Çünkü usta-çırak ilişkisi şeklinde yıllardır geleneksel olarak devam edegelen klasik eğitim anlayışı, yerini daha gelişmiş bir anlayışa, bir müesseseleşme ve ihtisaslaşmaya bırakmıştır. Süleymâniye Tıp Medresesi'nin kuruluşu, eskiden beri devam eden özel hoca-talebe ilişkisine dayalı geleneksel hekim yetiştirme usulünün devamına mani olmamıştır. Osmanlı'yı böyle ihtisaslaşmış bir medrese kurmaya götüren sebeplerin arkasında devrin siyasî, ekonomik ve toplumsal şartlarının getirdiği birtakım zaruretlere bulunmakla birlikte, Osmanlı'nın geçmişten devraldığı ve kendine has özelliklerle zenginleştirdiği tıbbî müktesebatın tabîi bir şekilde ileriye dönük olarak bir çıkış yolu arama çabası da etkili olmuştur.

Süleymaniye Külliyesi içerisindeki diğer dört medrese altmışı iken Tıp Medresesi yirmili bir medrese olarak kabul edilmiştir. Normalde Padişah ve hanedan üyelerinin yirmili medrese kuramayacakları bilinmektedir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde bütünüyle tıp eğitime hasredilmiş bir "tıp medresesinin" ve buna bağlı olarak bir "tıp medresesi geleneği"nin daha önceden mevcut olmamasından kaynaklanmış olabileceği gibi İslâmî ilimler ile dünyevî bir bilim olan tıbbın aynı medrese seviyesinde tutulmasının "teâmüllere uygun olmayan" bir durum olarak algılanması ihtimalinden de kaynaklanmış olabilir. Süleymaniye Külliyesi içerisindeki diğer dört medrese ile Dâru'l-hadis'in on beşer adet talebesinin olmasına karşılık Tıp Medresesi'nin sekiz adet talebesinin olması da bu anlamda bir hiyerarşi olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak buradaki akademik personelin yevmiyelerinde vakfiyede belirlenen maaştan farklı olarak zaman zaman görülen artışlar ve kendilerine verilen ek görevler, bu müesese personelinin diğer medreselerin personelleri karşısında itibar ve maddiyat kaybına uğratılmaması gayesine matuf olmalıdır.

Süleymaniye Tıp Medresesi, vakfiyede isimleri zikredilen ve doğrudan doğruya hekimbaşına bağlı bir müderris ile onun idaresindeki sekiz danişmend, bir noktacı, birer ferraş ve bevabdandan oluşan personeliyle yaklaşık tıp eğitimine üçyüz yıl hizmet etmiştir. Ancak vakfiyede belirtilen bu aslî personel yanında buraya hocasıyla birlikte dışarıdan gelen ve sonra dânişmendliğe geçen çıraklar ile stajyer tabip ya da pratisyen hekim mahiyetindeki şâkirdler de bu medre-

sede görev almışlardır. Ayrıca tıp eğitimini herhangi bir yerde bir tabibin yanında usta-çırak şeklinde tamamlamış, ancak bunu yetersiz bularak mevcut bilgisini artırmak ya da ileride meslekî terfi ve terakkisi için referans olabilecek teorik bir eğitim disiplininden geçmek için buraya dışarıdan gelip ders gören ya da dinleyici olarak katılan müslim-gayrimüslim meraklılar ve gönüllüler de vardı.

Süleymaniye Tıp Medresesi'nde daha önceki meşhur hekimlerin ortaya koymuş oldukları, o güne kadar tıp eğitiminde kullanılagelmiş ve gelenek halini almış kitaplar ve metotlar okutulmuştur. Müderrislerden bu tıbbî kânun ve kâideleri talebelere kolaylaştırmak suretiyle öğretmeleri ve mantık ilminin (*ilm-i mizân*) inceliklerine hâkim olmaları istenmiştir.

Süleymaniye Külliyesi içerisindeki medreselerde müderrislerin haftanın dört günü beşer saat ders vermelerinin şart koşulduğu bilinmektedir. Ancak Tıp Medresesi'yle ilgili olarak Toderini'nin bildirdiğine göre tıp ve cerrâhî eğitimi uygulamalarında haftada iki gün nazarî ve amelî tarzda ders yapılmaktaydı. Bunlardan nazarî olanı medrese binasında, amelî eğitim ise dâruşşifâda ifâ edilmekteydi. Anatomi dersleri iskelet modelleri üzerinde uygulamalı olarak takip edilmekteydi. Ayrıca birtakım tıp kitaplarının okunması, klinik gözlemlerle ilaçların ve hastalıkların tetkiki gibi konular Türk hocalar nezaretinde olmaktadır.

Bu müesseseyi diğer külliye unsurlarıyla birlikte desteklemek üzere çok zengin vakıf gelirleri tahsis edilmiştir. Tayin ve azil vesikalarından hareketle tayin kanallarının belirli dönemlerde iyi bir şekilde işlediği ve Tıp Medresesi'nin başta Fatih Dâruşşifâsı olmak üzere İmparatorluğun diğer birçok tıp müessesesine hekim sağlayan bir alt-yapı müessesesi olarak çalıştığı söylenebilir.

Tıp Medresesi bazı iddiaların aksine sadece askerî değil, sivil-askerî bütün müesseselere eğitilmiş tabip temin etmek amacıyla tesis edilmiş ve bu konuda bir ayrıma gidilmemiştir. Osmanlı'nın ilmiye, kalemiye ve seyfiye gibi birbirinden fonksiyonca farklılaşmış teşkilatlanma birimlerine ayrılmasına rağmen bir "asker-devlet" karakteri taşıdığını ve sözkonusu birimler arasında "meritokrasi"ye dayanan ve bir erdemliler dayanışması yapısına izin veren yatay ya da dikey hareketliliklerin mümkün olduğunu biliyoruz. Bu itibarla Süleymaniye Tıp Medresesi sözkonusu edildiğinde bugünkü anlamda bir asker-sivil ayrımının o zaman için de geçerli olduğunu varsaymak kanaatimizce klasik bir "anakronizm"e düşmek ya da "retrospektif" bir tarih anlayışıyla hareket etmek anlamına gelecektir.

Süleymaniye Tıp Medresesi her ne kadar üç asır hizmet vermişse de modern Tıbbiye'nin kurulmasını takip eden yıllarda âdetâ kendi halinde sönmeye terk edilmiştir. Tıp Medresesi'nin niçin böyle bir sürece girdiği hususu gündeme geldiğinde, öncelikle bir tıp medresesi tecrübesinin daha evvel yaşanmamış olması önem arz etmektedir. Zira Tıp Medresesi, gerek müfredatı, işleyişi ve fizikî şartları, gerekse kullanılan techizat açısından diğer ilmî medreselerden

farklı bir müesseseyi ve anlayışı zorunlu kılmaktaydı ve en azından farklı bir teşkilatlanmayı gerektirmekteydi. İşte böyle gerekli bir müesseseyi kurma basiretini gösteren Osmanlı'nın birtakım sebeplerden dolayı 19. yüzyılın başlarından itibaren bu medresenin yavaş yavaş sönmesini engelleyemediği ya da modern Tıbbiye'yi ön plana çıkartmak için Tıp Medresesi'ni bilinçli şekilde ikinci plana atarak tabii bir transformasyona yol açtıkları söylenebilir. Ancak her şeye rağmen Tıp Medresesi bir bakıma kendi alternatifini, kendi içerisinde çıkardığı insanlarla devam ettirmiştir. Modern Tıbbiye'yi kuranların önde gelenleri arasında Osman Saib Efendi, Abdülhak Molla ve Mustafa Behçet Efendi gibi Süleymaniye Tıp Medresesi mezunlarının bulunması, klasik eğitimden modern eğitime geçişi simgeleyen bu tarihi transformasyonda bu müessesenin nasıl muharrik bir güce dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Süleymaniye Tıp Medresesi'nin kuruluşunu takip eden süreç içerisinde ikinci bir tıp medresesi niçin kurulmamıştır? Bu sorunun cevabı, muhtemelen tek bir tıp medresesinin yeterli görülmesinde ve ihtiyaca cevap verebilmesinde aranabilir.

Süleymaniye Tıp Medresesi'ne yapıldığı bilinen en son tayin 1852-53 tarihini taşımaktadır. Bu tarihten sonra yavaş yavaş sönmeye terkedilen müessese, 1914'te "Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye" kapsamına alınmış, 1918 Kânûn-ı evvelinde yangın mağdurlarınca kullanılmış, 1928'de buraya ait 15 oda İstanbul Vilâyeti Dâimî Encümeni'nce müzayedeye konmuştur. 1944-45 yıllarında Dr. Lütfi Kırdar'ın valiliği ve belediye başkanlığı zamanında onarılmış olup 1946 yılından beri "Süleymaniye Doğum ve Çocuk Bakımevi" olarak kullanılmaktadır.

Süleymaniye Külliyesinin eğitimden ziyade mimarî özelliklerini konu alan birçok kitap, makale ve çeşitli yazılar bulmak mümkündür. Biz daha çok bu kurumların eğitim yönüne temas etmek istediğimiz için, külliyenin mimarî yönüyle ilgili önde gelen bazı çalışmaları zikretmekle yetineceğiz. Bunlar arasında başlıcaları alfabetik sırayla şunlardır: Akozan, Feridun, "Süleymaniye-Fatih Külliyesi", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Zeki Sönmez (haz.), İstanbul, 1988; Beksaç, Remziye, "İstanbul'da Kanunî Sultan Süleyman Medreseleri ve Onu Alâkadar Eden Müesseseler", Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Semineri Ktp. nr. 118/33, 1936-1937; Barkan, Ömer Lütfi, *Süleymaniye Camii ve İnşaatı (1550-1557)*, c. I, Ankara: TTK, 1972; Barkan, Ömer Lütfi, *Süleymaniye Camii ve İnşaatı (1550-1557): İnşaat Ait Emir ve Fermanlar*, c. II, Ankara: TTK, 1979; Barkan, Ömer Lütfi, "Süleymaniye Camii ve İmareti Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu, 993/994 (1585/1586)", *VD*, 1971, sy. 9, s. 127; Baykal, Mürşide, "Süleymaniye Külliyesi", Mezuniyet tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 1952; Kuban, Doğan, "Süleymaniye Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. VII, s. 102; Mollaibrahimoglu, Süleyman, *Muhteşem Süleymaniye*, İs-

tanbul, 1991; Tanyeli, Uğur, "Süleymaniye Külliyesi Konusunda Bilinenlere Bir Katkı", *Tarih ve Toplum*, Mart 1991, c. XV, sy. 87, s. 28.

Fatih Ve Süleymaniye Medreseleri Bibliyografyası

- Adanalı, A. Hadi, "Osmanlı Medreselerinde Tartışma Metodolojisi", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (İstanbul, 12-15 Nisan 1999) Tebliğleri*, Hidayet Yavuz Nuhoglu (der.) İstanbul: IRCICA, 2001, s. 35-44.
- Adivar, Abdülhak Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- Akbulut, Gürbüz "Osmanlı Medreselerinin Ders Programları ve Katip Çelebi'nin Bu Konudaki Düşünceleri", Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2002.
- Akgündüz, Hasan, "Teşkilat ve İdare Bakımından Osmanlı Medrese Sistemi: Klasik Dönem", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul, 1992, s. 85-92.
- Akgündüz, Hasan, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi: Amaç, Yapı, İşleyiş*, İstanbul, 1997.
- Akozan, Feridun, "Süleymaniye-Fatih Külliyesi", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Zeki Sönmez (haz.), İstanbul, 1988.
- Aksoy, Mustafa, "Süleymaniye Camii ve Külliyesindeki Damgaların Tarihî Kaynakları", *Süleymaniye Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: TDTKB, 23-25 Aralık 2007.
- Aktan, Pınar Kayaalp, "Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın Hastaneleri: 16. Asır Osmanlı Toplumunda Sağlık Hizmetleri Konusunda İki Değişik Yaklaşım", *Süleymaniye Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: TDTKB, 23-25 Aralık 2007.
- Akyay, Necmeddin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sağlık Örgütleri ve Sosyal Kuruluşlar*, Ankara: H.Ü. Toplum Hekimliği Bölümü Yayını No: 19, 1982.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, 3. bs., Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, 1989.
- Altuntaş, Ayten, "Osmanlılarda Tıp Eğitimi (Tıphâne-i Âmire Dönemi)", *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu*, Ankara, 2000.
- Altuntaş, Ayten, "Süheyl Ünver Haklıydı. Fatih Darüşşifasında Tıp Eğitimi Yapılıyordu", *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, İstanbul, Eylül 1996.
- Altuntaş, Ayten, "Fatih Dâruşşifâsı'nda Tıp Eğitimi Yapılıyor muydu?" *Tarih ve Toplum*, Mayıs 1997, c. XXVII, sy. 161, s. 35-39.
- Ataş, Hacı, "Fatih Dönemi İstanbul Medreseleri ve Faaliyetleri", Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, 2001.
- Atay, Hüseyin, "Fatih-Süleymâniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzetnâmeler", *Vakıflar Dergisi*, 1981, sy. 13, s. 171-235.
- Atay, Hüseyin, "Merdeselerin İslahatı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1981, c. XXV, s. 1-43.
- Atay, Hüseyin, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.

- Aydın, Mehmet, "Osmanlı Medreselerinde Tarih-i Edyân Dersleri", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, İstanbul, 12-15 Nisan 1999*, Hidayet Yavuz Nuhoglu (der). İstanbul: IRCICA, 2001, s. 169-174.
- Aydüz, Salim, 'Süleymaniye Medical Madrasa (*Dâr al-Tıb*) in the History of Ottoman Medicine", *Foundation for Science, Technology and Civilisation*, Mayıs 2007 (Elektronik dergi).
- Aydüz, Salim, "Süleymaniye Tıp Medresesi ve Osmanlı Tıp Tarihindeki Yeri", *Süleymaniye Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: TDTKB, 23-25 Aralık 2007.
- Ayverdi, E. Hakkı, *Fatih Devri Mimari Eserleri*, İstanbul, 1953.
- Ayverdi, E. Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, IV, İstanbul, 1974.
- Baltacı, Cahid, "Fatih Devri İlim Hayatı ve Sahn-ı Seman Medreseleri", *İstanbul Armağanı 1: Fetih ve Fatih*, Mustafa Armağan (haz.), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 237-252.
- Baltacı, Cahid, "Osmanlı Eğitim Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, II, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1993, s. 9-145.
- Baltacı, Cahid, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I-II, İstanbul: İFAV, 2005 (1976'daki baskının gözden geçirilmiş neşri).
- Barkan, Ömer Lütfi, "Süleymaniye Camii ve İmareti Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu, 993/994 (1585/1586)", *Vakıflar Dergisi*, 1971, sy. 9, s. 127.
- Barkan, Ömer Lütfi, *Süleymaniye Camii ve İnşaatı (1550-1557)*, c. I, Ankara: TTK, 1972.
- Barkan, Ömer Lütfi, *Süleymaniye Camii ve İnşaatı (1550-1557): İnşaat Ait Emir ve Fermanlar*, c. II, Ankara: TTK, 1979.
- Bayat, Ali Haydar, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1999.
- Bayındır, Server, "Süleymaniye Medreselerinde Fıkıh Eğitimi", *Süleymaniye Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: TDTKB, 23-25 Aralık 2007.
- Baykal, Mürşide, "Süleymaniye Külliyesi", Lisans tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 1952.
- Beksaç, Remziye, "İstanbul'da Kanunî Sultan Süleyman Medreseleri ve Onu Alâkadar Eden Müesseseler", Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Semineri Ktp. nr. 118/33, 1936-1937.
- Berkî, A. Himmet, "Osmanlılarda Ulûm ve Maarif - Süleymaniye Külliyesi Tıp Medresesi", *Hilâl Mecmuası*, Ocak 1959, c. I, sy. 3, s. 5-7, 32.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1984.
- Binark, İsmet - Nejat Sefercioğlu, *İstanbul, Fatih, Fetih ve Fatih Devri Hakkında Yazılmış Kitaplar Bibliyografyası*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977.
- Bingöl, Abdulkuddüs, "Osmanlı Dünyasında Mantık Bilimi ve Eğitimi", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi, İstanbul, 12-15 Nisan 1999*, Hidayet Yavuz Nuhoglu (der.). İstanbul: IRCICA, 2001, s. 63-74.
- Bir, Atilla ve Mustafa Kaçar, "Süleymaniye Güneş Saati/Süleymaniye Külliyesinde Su Dağıtım Şebekesi", *Süleymaniye Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: TDTKB, 23-25 Aralık 2007.

- Cantay, G. Gönül, "Dâruşşifalar Kervansaraylar", *Mimar Sinan'ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 1988.
- Cantay, G. Gönül, "Sinan Külliyyelerinde Dâruşşifa Planlaması", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul, 1988.
- Cantay, G. Gönül, "Süleymaniye Tıp Medresesi ve Şifahanesi", *Kaynaklar*, 1984, sy. 2, s. 33-40.
- Cantay, G. Gönül, "*Anadolu Türk Mimarisinde Daruüşşifaların Gelişmesi*", Doçentlik tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1982.
- Cantay, G. Gönül "Türklerde ve Türkiye'de Tıp Eğitimi Tarihi", *İstanbul Tıp Kurultayı, 25-30 Eylül 1977*, İstanbul Tıp Fakültesi Yayınları.
- Değer, Mebrure, "Süleymaniye Daruüşşifası ve Tıp Medresesinin Bugünkü Durumu", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, İstanbul, 17-19 Şubat 1988*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992, s. 189-192.
- Demiralp, Yekta, "Erken Dönem Osmanlı Medreselerinde Dersane Mekanının Yeri ve Mimari Özellikleri", *EJOS*, 2001, c. IV, sy. 13, s. 1-19. (M. Kiel, N. Landman ve H. Theunissen (eds.), *Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht-The Netherlands, August 23-28, 1999*).
- Dinç, Gülten, Sait Naderi ve Yücel Kanpolat, "Süleymaniye Külliyesi: A Historically Important Medical, Scientific, and Cultural Center", *Historical Library*, Ağustos 2006, c. LVI, sy. 2, s. 4004-4009.
- Engin, Aylin, "Ayasofya Külliyesi ve Fatih Medresesi", Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Ergin, Osman Nuri, *İstanbul Tıp Mektepleri, Enstitüleri ve Cemiyetleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını, No: 17, 1940.
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, I-V, 2. bs., İstanbul, 1977.
- Fatih Mehmed II Vakfiyeleri*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1938.
- Fazlıoğlu, İhsan, "Semâniye'den Süleymaniye'ye: Bir Külli'yeyi Mümkün Kılan Nazârî Hikmet", *Süleymaniye Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: TDTKB, 23-25 Aralık 2007.
- Furat, Ayşe Zişan "XV. Ve XVI. YY'larda Fatih ve Süleymaniye Medreseleri'nde Verilen Din Eğitiminin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2004.
- Gökay, Fahrettin Kerim, "Tıp Tarihimizde Medrese ve Üniversitelerde Tıp Fakültelelerinin Kuruluş ve Gelişmeleriyle Geçirdikleri Bunalımlar Üzerinde İncelemeler", *Tıp Dünyası*, c. LV, sy. 3-4, İstanbul, 1982, s. 81-87.
- Gökay, Fahrettin Kerim, "Tıp Tarihimizde Medrese ve Üniversitelerde Tıp Fakültelelerinin Kuruluş ve Gelişmeleriyle Geçirdikleri Bunalımlar Üzerinde İncelemeler", *Tıp Dünyası*, c. LV, sy. 5-6, İstanbul, 1982, s. 129-137.
- Gökay, Fahrettin Kerim, "Tıp Tarihimizde Medrese ve Üniversitelerde Tıp Fakültelelerinin Kuruluş ve Gelişmeleriyle Geçirdikleri Bunalımlar Üzerinde İncelemeler", *Tıp Dünyası*, c. LV, sy. 7-8, İstanbul, 1982, s. 178-187.
- Gökay, Fahrettin Kerim, "Tıp Tarihimizde Medrese ve Üniversitelerde Tıp Fakültelelerinin Kuruluş ve Gelişmeleriyle Geçirdikleri Bunalımlar Üzerinde İncelemeler", *Tıp Dünyası*, c. LV, sy. 11-12, İstanbul, 1982, s. 271-278.

- Gökman, Muzaffer, *Fatih Medreseleri*, İstanbul: Ak-ün Matbaası, 1943.
- Gül, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l- Hadislerin Yeri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Güllüdağ, Nesrin, "Süleymaniye Medresesinde Eğitim Almış Bazı 16. Yüzyıl Şairleri", *Süleymaniye Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: TDTKB, 23-25 Aralık 2007.
- Gündüzalp, Nural ve Burçe Tokuş, "Osmanlı-Türk Mimari Kültüründe Eğitim Yapıları ve Süleymaniye Medreseleri", *Süleymaniye Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: TDTKB, 23-25 Aralık 2007.
- Günüç, Fevzi ve Ali Rıza Özcan, *Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi Hazire 1-2-3*, İstanbul, 2007.
- Gürkan, Kazım İsmail, "Süleymaniye Dârüşşifası", *Kanunî Armağanı*, Ankara, 1970, s. 266.
- Güven, Zeycan, "Osmanlı Medreseleri (XV-XVI. Yüzyıllar)", Lisans tezi, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Tarih Bölümü, 1996.
- Hızlı, Mefail, "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, c. II, sy. 4, s. 371-409.
- Hızlı, Mefail, "Osmanlı Klasik Döneminde Medrese", *Türkler*, Ankara, 2002, c. XI, s. 426-435.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Fatih Külliyesi Medreseleri Ne Değildi? Tarih Yazıcılığı Bakımından Tenkit ve Değerlendirme Denemesi", *İstanbul Armağanı 1: Fetih ve Fatih*, Mustafa Armağan (haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 105-136. (Bu çalışmanın yayımlandığı diğer çalışmalar için bkz. *Büyük Cihaddan Frenk Fodulluğuna*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 39-84; *Osmanlılar ve Bilim*, İstanbul, 2003, s. 45-97).
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. II, İstanbul: IRCICA, 1998, s. 223-361.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu", *Bellekten*, 2002, c. LXVI, sy. 247, s. 849-904.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Osmanlı Medrese Tarihçiliğinin İlk Safhası (1916-1965): Keşif ve Tasarlama Dönemi", *Bellekten*, 2000, c. LXIV, sy. 240, s. 541-582.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "The Initial Stage of Historiography of Ottoman Medreses (1916-1965)", *Archivum Ottomanicum*, 2000, sy. 18, s. 41-85.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin ve Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Bilim Geleneğinin Tarihçesi", *Türkler*, Ankara, 2002, c. XI, s. 155-174.
- İpşirli, Mehmet, "Fatih Medreseleri", *Tarih ve Medeniyet*, 1994, sy. 3, s. 26-29.
- İzgi, Cevat, "Osmanlı Medreselerinde Riyâzî ve Tabii İlimlerin Eğitimi", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi Bölümü, 1994.
- İzgi, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, I-II, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Kahya, Esin ve Ayşegül D. Erdemir, *Bilimin Işığında Osmanlıdan Günümüze Tıp ve Sağlık Kuruluşları*, Ankara, 2000.
- Kâhya, Esin ve Ayşegül D. Erdemir, *Medicine in the Ottoman Empire*, İstanbul, 1997.
- Kaya, Bilge, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ve Başbakanlık Arşiv Belgelerinde Süleymaniye", *Süleymaniye Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul: 23-25 Aralık 2007.

- Kazancıgil, Aykut, "Fatih Devri İlim Hayatı İçinde Tıp Eğitimi", *İstanbul Armağanı 1: Fetih ve Fatih*, Mustafa Armağan (haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 265-272.
- Kazancıgil, Aykut ve Bedizel Zülfiyar, *XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Anatomi (Şanizade-Bianchi)*, İstanbul: Özel Yayınlar, 1991.
- Kuban, Doğan "Süleymaniye Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. VII, s. 102.
- Kunter, Halim Baki, "Fatih Dâruşşifası", *Diyanet Dergisi*, 1962 (Ayrınbasım).
- Lekesiz, Hulusi, "'Osmanlı İlmî Zihniyeti: Teşekkülü, Gelişmesi ve Çözülmesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi'", *Türk Yurdu*, Eylül 1991, c. XI, sy. 49, s. 21-31.
- Lekesiz, Hulusi, "Osmanlı İlmî Zihniyetinde Değişme (Teşekkül-Değişme-Çözülme: XV-XVII. Yüzyıllar)", Yüksek Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- Maden, İsmail, "XVI. Asırda Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim", Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1983.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *Muhteşem Süleymaniye*, İstanbul, 1991.
- Neciboğlu-Kafadar, Gülru, "The Süleymaniye Complex in İstanbul: An Interpretation", *Muqarnas*, 1985, c. III, s. 92-117.
- Okkar, Remziye, "Geçmişten Günümüze Süleymaniye'nin Kültür ve Medeniyetimize Katkıları", *Süleymaniye Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul, 23-25 Aralık 2007.
- Özcan, Tahsin, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hizmetlerinin Finansmanı", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi, İstanbul, 12-15 Nisan 1999*, Hidayet Yavuz Nuhoğlu (der.), İstanbul: IRCICA, 2001, s. 133-143.
- Özdemir, M. Çağatay, "Fatih Medreseleri", *Türk Yurdu*, 1990, c. X, sy. 33, s. 11-16.
- Özyılmaz, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Ankara, 2002.
- Repp, R. C., *The Mufti of İstanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, Londra: Ithaca Press, 1986.
- Sağlam, Mehmet, "Medrese Education and Architecture in the Political Context of the 11th-16th Centuries Anatolia", Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Sarı, Nil Akdeniz, "Osmanlılarda Hekimin Eğitimi", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, c. II, sy. 40.
- Sarı, Nil Akdeniz, "Osmanlı Dâruşşifalarına Tayin Edilecek Görevlilerde Aranılan Nitelikler", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları I*, İstanbul, 1995.
- Sarı, Nil Akdeniz, "Osmanlılarda Tıphanenin Kuruluşuna Kadar Tıp Eğitimi", *IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara 21-25 Eylül 1981) Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. III, Ankara, 1989, s.1280.
- Sarı, Nil Akdeniz, "Osmanlılarda Tıphanenin Kuruluşuna Kadar Tıp Eğitimi", *Panzerhir*, 1989, c. I, sy. 4.
- Sarı, Nil Akdeniz, *Osmanlılarda Hekim ve Deontolojisi*, İstanbul, 1979.
- Sarıkaya, Yaşar, "Osmanlı Medreselerinde Aklî İlimlerin İhmalı Meselesi Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi, İs-*

- tambul*, 12-15 Nisan 1999, Hidayet Yavuz Nuhoğlu (der.), İstanbul: IRCICA, 2001, s. 145-158.
- Sarıkaya, Yaşar, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 1999, sy. 3, s. 23-39.
- Sarıkaya, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Şanal, Mustafa, "Kuruluşundan Ortadan Kaldırılışına Kadar Olan Süre İçerisinde Medreseler", *Milli Eğitim Dergisi*, 1999, sy. 143.
- Şanal, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003, c. XIV, sy. 1, s. 149-168.
- Şehsüvaroğlu, Bedi N., "İstanbul Hastahanelerinin Tarihçesi", *İstanbul İl Yıllığı*, İstanbul, 1967.
- Şehsüvaroğlu, Bedi N., *Türk Tıp Tarihi*, Bursa: TAŞ Kitapçılık-Yayıncılık, 1984, s. 82.
- Tanyeli, Uğur, "Süleymaniye Külliyesi Konusunda Bilinenlere Bir Katkı", *Tarih ve Toplum*, Mart 1991, c. XV, sy. 87.
- Taşkıran, Nimet, "Tıp Mesleğinde Okumanın Önemi", *Haseki Tıp Bülteni*, 1974, c. XI-I, sy. 4-5, s. 369-376.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: TTK, 1993.
- Tekindağ, Şehabeddin, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi 1973*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 1973.
- Uludağ (Osman Şevki), *Beş Buçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, (İnceleme ve Dipnotlarını Yazan ve Yeni Harflerle Sadeleştiren İlder Uzel), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1991.
- Uludağ, (Osman Şevki), "Tarihimizde İki Tıphâne Vardır", *Tıp Dünyası*, 15 Ağustos 1935, c. VIII.
- Unan, Fahri, "Bir Âlimin Hayat Hikâyesi ve Klasik Osmanlı Eğitim Sistemi Üzerine", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 1997, sy. 8, s. 365-391.
- Unan, Fahri, "Fatih Külliyesi Dâruşşifâsi ve Tıp Öğretimi", *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Samsun, 1993, s. 307-316.
- Unan, Fahri, "İstanbul'daki Selâtin Manzûmelerinin İlk Örneği: Fatih Külliyesi", *III. Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı (Yeniden Fetih ve Fatih)*'na sunulan tebliğ, İstanbul, 1998 (Yazının yayımlanmış şekli için bkz. *İstanbul'un Fethinin 550. Yılı Anı Kitabı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2004, s. 107-121).
- Unan, Fahri, "İstanbul'un Fethi, Fatih Külliyesi ve İmparatorluk", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* [Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı], Ekim 1999, s. 83-91.
- Unan, Fahri, "Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi", Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- Unan, Fahri, "Medreseler ve Osmanlı Merkezi Yönetimi", *Koomduk İlimler Journalı / Sosyal Bilimler Dergisi* (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi), 2004, sy. 9, s. 1-7.
- Unan, Fahri, "Medrese-Yöntem İlişkileri ve Osmanlı Medreselerinin İlmî Performansı Meselesi", *VII. Osmanlı Sempozyumu* (Söğüt, Eylül 1992), Ankara, 1993, s. 13-23.

- Unan, Fahri, "Official Ottoman Ideology and its Institutions in the XV and XVI. Centuries: Fatih Medresesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1997, sy. 29, s. 207-215.
- Unan, Fahri, "Osmanlı İlmî Tariğinde Pâyeli Tâyinler Yâhut Devlette Kazanç Kapısı", *Bellekten*, 1998, c. LXII, sy. 233.
- Unan, Fahri, "Osmanlı Medrese Ulemâsı: İlim Anlayışı ve İlmî Verim", *Türkler*, Ankara, 1999, c. XI, s. 436-445.
- Unan, Fahri, "Osmanlı Medrese Ulemâsı: İlim Anlayışı ve İlmî Verim", *Koomduk İlimler Jurnalı/Sosyal Bilimler Dergisi* (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi), 2003, sy. 5, s. 14-33.
- Unan, Fahri, "Osmanlı Medreselerinde Din Eğitimi ve Öğretimi", *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi Sempozyumu (4-6 Aralık 1998, - İzmir)*, Ankara, 1999, s. 181-193.
- Unan, Fahri, "Osmanlı Medreselerinde Eğitim Üzerine Yapılmış Çalışmalara Dâir Bir Bibliyografya Denemesi", *Dîvân : İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2005, c. I, sy. 18, s. 79-114.
- Unan, Fahri, "Osmanlı Medreselerinde İlmî Verimi ve İlim Anlayışını Etkileyen Âmililer", *Türkiye Günlüğü*, Kasım-Aralık 1999, sy. 58, s. 95-105.
- Unan, Fahri, "Osmanlı Medreselerinde Ulemânın Sosyal Tabanı ve Bunun İlmî Verim Üzerindeki Etkisi Üzerine Bâzi Düşünceler", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (Ankara, 12-16 Eylül 1994), Ankara, 2000, c. III, s. 669-676.
- Unan, Fahri, "Osmanlı Medreselerinin İlmî Performansı Üzerine Bâzi Düşünceler", *Türk ve İslâm Dünyasında Bilim ve Teknoloji Sempozyumu*, 3-5 Haziran 1994, İstanbul: Kandilli Rasathanesi. (Bu tebliğ metni, biraz daha genişletilerek *Türkiye Günlüğü*, Eylül-Ekim 1994, sy. 30, s. 49-57'de tekrar yayımlanmıştır.)
- Unan, Fahri, "Osmanlılarda Medrese Eğitimi", *Yeni Türkiye*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, c. V, s. 140-160.
- Unan, Fahri, "Taşköprülü-zâde'nin Kaleminden XVI. Yüzyılın İlim ve Âlim Anlayışı", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul, 1997, s. 149-264.
- Unan, Fahri, "The Ottoman Ulema: Their Understanding of Knowledge and Scholarly Contributions", *The Turks 3, Ottomans*, H. Celal Güzel, C. Cem Oğuz ve Osman Karatay (eds.), Ankara, 2002, s. 841-850.
- Unan, Fahri, "XV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetim Kademesi İçerisinde Ebussud Efendi Âilesi", *Türk Yurdu*, Ekim 1991, c. XI, sy. 50, s. 25-29.
- Unan, Fahri, "XVI. Yüzyıl Ulemâsından Nev'î Efendi'ye Göre Osmanlılarda İlim ve Âlim Anlayışı", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (7-9 Nisan 1999, Konya)*, Konya, 2000, s. 257-266.
- Unan, Fahri, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Ankara: TTK, 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, Ankara: TTK, 1998.
- Ünver, Süheyl, "Süleymaniye Dârüşşifâsında Fenn-i Teşrihi Tahsil Eden Cerrahlardan Biri Hakkında", *Türk Tıp Tarihi Arşivi*, 1942, c. V, sy. 19-20, s. 37-38.
- Ünver, Süheyl, "Süleymaniye Külliyesinde Darüşşifa, Tıp Medresesi ve Daru'l-akâkîre Dair", *Vakıflar Dergisi*, 1942, c. II.
- Ünver, Süheyl, *Fatih Devri İlim, Sanat ve İçtimâî Tekâmül Hamlelerine Umûmî Nazar*, İstanbul, 1953.

- Ünver, Süheyl, *İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed*, İstanbul, 1953.
- Ünver, Süheyl, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç: Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 1946.
- Yakupoğlu, Kenan, "Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Yaltkaya, Şerâfettin, "Tanzimattan Evvel ve Sonra Medreseler", *Tanzimat I*, İstanbul: MEB, 1999.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Sait, "XV ve XVI. Asırlardaki Kelam Eğitiminin Tenkidi", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1980, sy. 4, s. 285-294.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Sait, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreselerinde İlm-i Kelam Öğretimi ve Genel Eğitim İçerisindeki Yeri", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1980, sy. 4, s. 273-283.
- Yıldırım, Nuran, "Süleymâniye Dârü'ş-şifâsi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. VII.
- Yılmaz, Yasin, "Süleymaniye Dârüşşifası ve Tıp Medresesi", *Osmanlılarda Sağlık I, C.* Yılmaz ve N. Yılmaz (eds.), İstanbul: Biofarma, 2006, s. 285-298.
- Yılmaz, Yasin, "Kanunî Vakfîyesi ve Süleymâniye Külliyesi", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları, İslam Tarihi Anabilim Dalı, 2002.
- Zilfi, Madeline, "The İlmiye Registers and the Ottoman Medrese System Prior to the Tanzimat", *Collection Turcica*, 1983, sy. 2, s. 309-327.
- Zorlu, Tuncay, "Süleymaniye Tıp Medresesi I", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 3, no. 2., Feza Günergün (ed.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 2002, s. 79-122.
- Zorlu, Tuncay, "Süleymaniye Tıp Medresesi II" *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 4, no. 1. F. Günergün (ed.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 2002, s. 65-98.
- Zorlu, Tuncay, "The Medical Medrese of Süleymaniye", *Proceedings in International Congress on Learning and Education in the Ottoman World, İstanbul 12-15 April 1999*, Ali Çaksu (ed.), İstanbul: IRCICA, 2001, s. 63-87.

Two Great Representatives of the Classical Ottoman Education System: Fatih and Süleymaniye Medreses

Tuncay ZORLU

Abstract

Medrese was the most significant educational institution in the Ottoman realm. It educated the learned class, influenced the administrative philosophy, the concept of religion/religious sect, method of conquest and played a major role in urbanization as well providing an identity to the society. Among various madrasas established within

the Ottoman territories in various periods, Fatih and Suleimaniye medreses represented a high-level of education system superior to the previous ones and transformed, to a great extent, the successive ones in terms of the high-standard eligibility conditions for teacherhood, curriculum, organization and new *külliye* (building complex) concept which could be understood within the interaction of the various *külliye* components with each other. The present article aims to discuss and introduce the works done up to now within the above-mentioned scope, particularly focusing on the educational features.

Keywords: Ottoman, Fatih, Suleimaniye, Medrese, Education

Klasik Osmanlı Eğitim Sisteminin İki Büyük Temsilcisi: Fatih ve Süleymaniye Medreseleri

Doç. Dr. Tuncay ZORLU

Özet

Osmanlı Devleti'nin en temel eğitim kurumu hiç şüphesiz medreselerdi. Medreseler, ilmiye sınıfını yetiştiren, yönetim felsefesini, din/mezheb anlayışını ve fetih politikasını etkileyen, kentleşmede başat rol oynayan ve topluma kimlik kazandırma işlevi gören merkezlerdi. Osmanlı bünyesinde farklı dönemlerde kurulan irili ufaklı birçok medrese içerisinde Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan Fatih Medreseleri ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde tesis edilen Süleymaniye Medreseleri önceki medrese sisteminden epeyce ileri bir eğitim seviyesini getirdiği gibi sonraki medrese eğitimini de hem eğitim personelinden beklenen şartlar ve müfredat programı, hem medrese teşkilatlanması ve hem de getirdiği birbirini tamamlayan unsurların etkileşimiyle ortaya çıkan yeni külliye anlayışı açısından büyük değişikliklere uğratmıştır. Bu çalışma, Fatih ve Süleymaniye medreseleriyle ilgili olarak şimdiye kadar yapılan araştırmaları yukarıda çizdiğimiz çerçeve ve daha ziyade eğitim ekseninde değerlendirmeyi ve okuyucuya tanıtmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Fatih, Süleymaniye, Medrese, Eğitim